

पौगांडवस्थेतील एक मानसिक दृग्दव : अभ्यास माझा की मित्र-मैत्रिणी माझे

शिक्षण म्हणजे यशस्वी जीवनाची 'गुरुकिल्ली' होय! त्यामुळे आजचे सुजाण पालक आणि पाल्य देखील शैक्षणिक गुणवत्तेबद्दल फार दक्ष असतात. प्रत्येकीत महाविद्यालयात आवडीचा अभ्यासक्रम मिळव्या म्हणून त्यांची धडपड सुरु असते. कधी हा अभ्यासक्रम पालकांच्या आवडीचा असतो आणि पाल्यांवर लादल्या गेलेला असतो तर कधी मुलांनी स्वतःच स्वीकारलेला असतो. त्याचबरोबर कुमारवयीन मुलांच्या निवारे व्यक्तित्त्व विकासासाठी त्यांच्या जवळच्या नातेसंबंधीकी पालकांचे वास्तव्य आणि संस्कार जसे प्रभावशाली ठरतात. त्याप्रमाणेच त्यांचे इतर मुलांशी असलेले मैत्रीसंबंधी तेवढेच महत्वाचे ठरतात. या मैत्रीतून त्यांची वैयक्तिक आणि सामाजिक जाणीवेची सांगड घालण्यास सुरुवात होते. त्यामुळे अभ्यास आणि मैत्रिदृश्य दोन्हीही महत्वाचे आहेत.

बरेचदा पालक आपल्या मुलांमदल चिंता व्यक्त करताना आडळतात की, ते त्यांचे संपूर्ण कौशल्य वापरून अभ्यास करत नाहीत, त्यांचे Concentration राहते नाही, जसजशी मुलं मोठव्या वर्गात जाऊ लागलीत तशी ऐकनाशी होताहेत, मित्र मैत्रिणी मध्ये जास्त रमतात परिस्थिती आटोक्याबाहेर जात असल्याचं जाणवतं आहे, इत्यादी.

यासाठी आपण दोन गोष्टी विचारात घेऊया -

पहिला मुद्दा अभ्यासाचा : जेव्हा प्राथमिक शाळेतून माध्यमिक, माध्यमिक शाळेतून उच्च माध्यमिक आणि पुढे महाविद्यालयात प्रवेश करण्याचा काळ असतो (Transitional year), तेव्हा अभ्यासात जरा चढउतार येऊन काही महिन्यातच स्थिरता येते. गुणवत्ता वाढत गेली तर चांगलेच, पण जर घसरत असेल तर त्या मुलांना पालक आणि शिक्षक यांच्या मदतीची आवश्यकता असते. गुणवत्ता घसरण्याची बरीच कारणे आहेत, ती म्हणजे मुलं स्वतःच त्यांची कुवत, त्यांची इतर क्षेत्रातील आवड आणि कौशल्य (Self related), घरातील वातावरण (Parents related) शाळेतील वातावरण

(Teacher related) किंवा समोवालाची परिस्थिती (Friends related) इत्यादी. त्यामुळे व्यवस्थित वर्गीकरण करून कारणे शोधणे आणि त्यावर उपाययोजना करणे गरजेचे असते. यासाठी काही 'सूचक चिन्ह' म्हणजे एकाच वर्गात बरेचदा अनुत्तीर्ण होणे, कुवत असूनही वारंवार कमी गुण मिळणे, वर्गातील अनुपस्थिती, वर्गात कुणाशी न बोलणे, खोळमध्ये तसेच विविध स्पर्धांमधून कधीच भाग न घेणे, निराशासुवत वागणूक असणे, वार्डट संगतीला लागणे, शाळेतून पळून जाणे, इत्यादी. यातील एकापेक्षा अधिक चिन्ह आडळल्यास समजावे की आपल्या पाल्याला मदतीची खरोखरीच गरज आहे.

अशाप्रकारची सूचक वागणूक मुलांमध्ये आडळून आल्यास काही पालक केवळ चिंता करत राहतात, एक दोनदा समजावून ऐकले नाही की मुलांची नकारात्मक वागणूक पाहून निराश होऊ लागतात तर काही पालक मुलांना मदत न करता, 'आता मुलं मोठी झालीत, स्वतःचा अभ्यास स्वतः करावा, स्वतःचे प्रश्न स्वतःच सोडवावे अशी अपेक्षा करतात.

हे दुष्टचक्र तोडण्यासाठी वेळीच योग्य व्यक्तीकडून मुलांसाठी आणि स्वतःसाठीसुद्धा मार्गदर्शक सल्ला घेणे आवश्यक आहे. नाहीतर उमळत्या वयात ही मुले कोमेजू लागतात. एका मर्यादेनंतर एकतर ती मोठय्यांचे ऐकनाशी होतात नाहीतर निराशेच्या खोल गर्तेत जाऊ लागतात. त्यांच्या वागण्या-बोलण्यात तसेच अभ्यास आणि प्रकृतीवर झालेला परिणाम पवित्रण म्हणू लागतो.

दुसरा महत्वाचा मुद्दा म्हणजे मित्र-मैत्रिणी : समाजात आई-वडिलांची किंवा कुटुंबाची एक प्रतिमा असते. मुलं लहान असताना तेही त्याच प्रतिमेचा भाग असतात. पण जशी ती मोठी होऊ लागतात, त्यांना स्वातंत्र्य हवे असते. त्यांच्या मित्र-मैत्रिणीमध्ये त्यांचे स्वतःचे स्वतंत्र अस्तित्त्व असते. म्हणून ते पारध्यापेक्षा मित्र-मैत्रिणीमध्ये जास्तीत जास्त राहू लागतात.

मैत्रीचा प्रभाव चांगला किंवा वार्डट असू शकतो. मैत्रीचा सकारात्मक प्रभाव असेल तर मुलांचे व्यक्तित्त्व सुदृढ बनण्यास मदत होते. वार्डट संगतीला लागल्याने मात्र चांगली मुलं पण कधीकधी चकव्यूहात फसतात. स्वतःच्या मनाला पटत नसताना देखील काही वेळा केवळ गुपमध्ये स्थान कायम रहावे म्हणून तसेच वागू लागतात. त्याचा अभ्यासावरही परिणाम होतो.

आपल्या मुलांवर त्यांच्या मैत्रीचा, संगतीचा प्रभाव चांगला आहे कि वार्डट हे कोणत्याही पालकांना समजणे कठीण नाही, पण नकारात्मक संगतीवर प्रतिक्रिया व्यक्त करताना तसेच अशा संगतीपासून परावृत्त करताना प्रत्येक पालकांना येणारे अनुभव वेगवेगळे असतात. त्यांचे मित्र-मैत्रिणी कोण? त्यातील जवळचे आणि जुजवी कोण? जवळच्या मित्र-मैत्रिणींची वैयक्तिक आणि कौटुंबिक पारदर्शनी काय? इत्यादीसंबंधी पालकांना माहिती असणे आवश्यक आहे. अर्थातच मुलांच्या मैत्रीबद्दल आगतुकपणे विचारणा केल्यास त्यांना ते पटण्यासारखे नसते म्हणून काळजीपेटी प्रेमाने विचारपूस करून ही माहिती मिळवणे जरूरी असते.

सकारात्मक प्रभाव असणाऱ्या मैत्रीला आई-वडिलांनी प्रोत्साहन द्यावे. पालकांनी मुलांना विनशर्त प्रेम, वेळ आणि मर्यादा देणे तसेच स्वतः विचार करायला प्रवृत्त करणे आवश्यक आहे. वार्डट संगतीत लागल्यास त्याचे दुष्परिणाम काय होतात हे समजावून सांगायचे, आणि शक्य असेल तर संपूर्ण मित्रवर्गाला बरोबर मार्ग दाखवण्यास मदत करावी. अगदीच अशाच वाटले तर त्यांचा सहवास कमी होईल याची काळजी घ्यावी. जे काम करताना आपले मन आपल्याला बरोबर स्पष्टीकरण देऊ शकत नाही अशा कामाला निमित्तपणे 'नकार' घ्यायला शिकवावे. नकार देण्याच्या पद्धतीबद्दल आपल्या मुलांशी मोकळेपणाने बोलावे म्हणजे 'माही' म्हंटल्यावर, 'आपली मैत्री तुटेल का?' यासारखी कुणी बोलले नाही तर, आपण एकटे तर चडणार नाही ना?' या भीतीपासून त्यांची सुटका होईल.

अशा प्रकारे चांगल्या मुलांनाही अभ्यास आणि मैत्री यांचे आयुष्यात वेगवेगळे पण महत्वा स्थान असल्याचे ज्ञान होऊ लागते. खऱ्या मैत्रीतून निखळ आनंद, प्रेम आणि विश्वास अपेक्षित असतो, बाकी काही मागणी नसते हे कळते की ते 'जीवनाची मूल्ये' आनंदाने आत्मसात करू लागतील.

आपली मुलं अशारीतीने मोठी होताहेत, स्वतंत्र आणि समजस होताहेत तसेच त्यांचे व्यक्तित्त्व देखील बहरते आहे हे पाहतांना आई-वडिलांना होणारा आनंद खरोखर आपले तान्हे बाळ पहिल्यांदा हातात घेतल्यावर होणाऱ्या आनंदापेक्षा नक्कीच कितीही पटीने जास्त असेल.

ॲ. सी प्राजवाला अजय कडूसकर

बालरोग व किशोरवयीन समस्या तज्ञ,

मानसशास्त्रज्ञ प्लुमिंग बद्दस चाईल्ल व अडोलेसेंट केअर सेंटर,

निदाम्य वितनिकस, दिनानाथ हायस्कूलसमोर, धंदोली, नागपूर